

1945 Sonrası Türk Dış Politikası ile İlgili Çalışmalar

Mesut ÖZCAN*

BU MAKALEDE, TÜRK DIŞ POLİTİKASI İLE İLGİLİ oldukça geniş bir literatürün varlığı göz önünde bulundurularak, 1945 sonrasında bu konuyla ilgili olarak yayınlanmış belli başlı bazı eserler incelenmeye çalışılacaktır. Bu çerçevede Türkçe'de ve yabancı dillerde yayınlanmış bazı eserlerin ele alınacağı bu çalışmanın amacı Türk dış politikası literatürü ile ilgili genel yaklaşımı ortaya koyabilmektir. Türk dış politikası literatürüne ait eserlerin toplandığı kaynakçaların varlığı göz önüne alınırsa, bir yazı çerçevesinde bütün bir literatürün ele alınmasının imkânsızlığı anlaşılacaktır. Bu nedenle yazıda, literatürle ilgili temel bazı kaynaklar ve örnekler ele alınacaktır.

Türk dış politikasında 1945 sonrası gelişmelere göz atarsak genel bir dönemlendirme ile Soğuk Savaş dönemi ve Soğuk Savaş sonrası dönem şeklinde bir ayırma gidebiliriz. İkinci Dünya Savaşına katılmayan ama savaş öncesinden başlayarak ciddi bir Sovyet tehdidi hisseden Türkiye, toprak bütünlüğünü korumak için Cumhuriyetin kurulmasında beri takip ettiği bağımsız dış politika anlayışından uzaklaşmaya başlamış ve Batı kampı içerisinde yer alarak güvenliğini sağlamaya çalışmıştır. Bu anlamda en önemli gelişme, Türkiye'nin BM ve NATO'ya üye olmasıdır. Soğuk Savaşın statik yapısı içerisinde güvenlik algısının baskısı altında bir dış politika yürütülmüş olmakla beraber, 50 yıla yakın bir süre devam eden Soğuk Savaş döneminde Türk dış politikasında hiçbir değişiklik olmadığını söylemek de ciddi bir yanlgı olacaktır. Kıbrıs Sorunu, Johnson Mektubu, Ortadoğu'da yaşanan 1967 ve 1973 savaşları ve petrol ambargosu, 12 Eylül darbesi gibi gelişmeler Türk dış politikasını etkilemiş ve Soğuk Savaşın kuralları içerisinde çeşitli değişiklikler meydana gelmiştir. Özellikle 1964 sonrasında Kıb-

* Beykent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, Araştırma Görevlisi; Boğaziçi Üniversitesi Atatürk Enstitüsü, Doktora öğrencisi.

rıs Sorunu Türk dış politikasında önemli değişikliklere yol açmış ve bir kırılma noktasını teşkil etmiştir.

Berlin Duvarı'nın yıkılması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi tüm dünyada yeni bir uluslararası düzene gidişin başlangıcını oluşturmuş, bu anlamda Türk dış politikasının şekillenmesinde de çeşitli değişiklikler meydana gelmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemin ilk yıllarında Türkiye'nin Batı kampı için anlamı sorgulanır olmuş ve Türkiye, bölgesi ile daha fazla ilgilenmeye başlamıştır. Burada Türkiye'nin yakın çevresinde Türkiye'yi yakından ilgilendiren olayların meydana gelmesinin de önemli bir payı vardır. Yine Soğuk Savaş sonrası dönem, kutuplararası küresel rekabet yerine bölgesel gelişmelerin öne çıkmaya başladığı bir dönem olmuştur. Soğuk Savaş'ın iki kutuplu statik yapısının dağılması ve yeni denge arayışları çeşitli seçenekleri gündeme getirmiş, bu anlamda dış politikada yeni bir hareketlilik yaşanmıştır. 1990'ların sonlarına doğru dünya sisteminin alacağı şekil büyük ölçüde belli olsa da, Soğuk Savaş sonrasında taşlar hâlâ yerine tam oturmadığından ve yakın çevremizde önemli gelişmeler meydana gelmekte olduğundan hareketli dönem devam etmektedir. Soğuk Savaş sonrasında yaşanan bu gelişmeler Türk dış politikasını ve Türk dış politikası literatürünü etkilemiştir. Bu çerçevede Türkiye'nin yakın çevresiyle ilişkileri ve dış politikası ile ilgili olarak Türkçe'de ve yabancı dillerde pek çok eser yayınlanmıştır.

Türk dış politikası literatüründe ele alacağımız dönem için yukarıda kabaca ikiye ayırarak yaptığımız tasnifin yanında, diğer bir tasnif de eserlerin ele aldıkları konular ve ele alış şekilleri açısından yapılabilir. Bunlardan birincisi, olayları detaylı bir biçimde, büyük ölçüde kronolojik bir yaklaşımla inceleyen, ders kitabı olması amacıyla yazılmış veya bu amaca uygun kitaplardır. Diğerleri ise özellikle Soğuk Savaş sonrası Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafyada yaşanan hareketliliği ele alan, Türkiye'nin yakın çevresiyle ilişkilerini inceleyen, çoğunlukla derleme kitaplardır. Ben bu döneme ait literatürü ele alırken önce birinci kısım kitaplardan başlayacağım.

Soğuk Savaş Dönemi

Olayları detaylı biçimde inceleyen ve oldukça hacimli olan, Türk dış politikasını Kurtuluş Savaşı'ndan başlayarak ele alan kitaplardan ilki Mehmet Gönlübol'un editörlüğünü yaptığı *Olaylarla Türk Dış Politikası* kitabıdır.¹ Bu kitap Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ndeki hocalar tarafından derslerde kullanılmak üzere hazırlanmıştır ve ele alınan her bir dö-

¹ Mehmet Gönlübol (der.), *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1987. İlk baskısı 1969.

nem, farklı bir yazar tarafından kaleme alınmıştır. Bu çerçevede kronolojik bir yaklaşımla Kurtuluş Savaşı'ndan itibaren Türk dış politikası ele alınıyor. Yıllar geçtikçe ve yeni olaylar meydana geldikçe bunlar da kitaba eklenmiş ve yeni baskılar yapılırken bu gelişmeler de kitaba dahil edilmeye çalışılmıştır. Kitapta kronolojik anlatım Milli Mücadele ile başlatılıp 1938'e kadar getiriliyor ve daha sonra da İkinci Dünya Savaşı, 1945-1965 arası, 1965-1973 arası, 1973-1983 ve 1983-1990 arası inceleniyor. İlk bölümlerdeki tasnif, olayların dönüm noktalarına göre yapılırken daha sonraki tasnifler kitabın basıldığı yıllara göre yapılmış. Dönemler ele alınırken önce o dönemin genel bir değerlendirmesi yapılmış, daha sonra olaylar ele alınmıştır. Bu kitap Türk dış politikasını ilgilendiren olayları kronolojik bir şekilde görmek ve Türk dış politikasının nereden gelip nereye gittiğini anlamak açısından faydalı bir kaynaktır. 1983 öncesine dair kısımlarda olaylara ağırlık verilen bir anlatım sözkonusu iken 1983 sonrasında yorumlar daha yoğun bir şekilde yer alıyor. Bu değişimde yılların getirdiği birikim ve tecrübenin yanısıra olayları kronolojik olarak biraraya getirmenin zorluğu da rol oynamış olabilir. Bu kitap uzun yıllar Türk dış politikası ile ilgilenenlerin ve özellikle öğrencilerin önemli bir başvuru kaynağı olmuştur.

Bu kitaba benzer şekilde Türk dış politikasının uzun dönemli gelişimini inceleyen diğer bir kitap da Faruk Sönmezoğlu'nun *Türk Dış Politikası'nın Analizi* adlı edisyon kitabıdır.² Bu kitapta Türk dış politikası anlatılırken Kurtuluş Savaşından değil, Osmanlı'nın son dönemlerinden başlanmaktadır. Kitap iki kısımda yapılandırılmış; birincisi uygulamalar ve olaylar üzerinden dış politikanın anlatılmasına ikincisi ise Türk dış politikasını etkileyen iç ve dış faktörlerin incelenmesine tahsis edilmiştir. Kitapta konular makaleler şeklinde ele alınmış ve yazarların uzmanlıklarına göre belirlenmiştir. Kitabın, Türkiye'nin dış politikasına ilişkin bazı uygulama örneklerinin kronolojik ve bölgesel şekilde incelendiği birinci kısımda genel anlatımın yanında Kıbrıs, Kuzey Irak gibi kriz noktaları da ele alınıyor. İkinci kısımda ise Türk dış politikasını etkileyen, yönlendiren iç ve dış unsurlar inceleniyor. Gönlübol'un editörlüğünü yaptığı kitap daha kronolojik anlatıma sahipken, bu kitap daha tematik bir yaklaşım göstermektedir.

Bu tarzda yazılan diğer önemli bir eser ise Baskın Oran'ın editörlüğünü yaptığı *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* adlı kitaptır.³ Bu kitap da yukarıda bahsi geçen diğer iki kitap gibi Türk dış politikasını kapsamlı bir şekilde incelemektedir. Tarz olarak Gönlübol'un editörlüğünü yaptığı kitaba daha fazla benzemektedir. Zaten

2 Faruk Sönmezoğlu (der.), *Türk Dış Politikasının Analizi*, İstanbul: Der Yayınları, 2001.

3 Baskın Oran (der.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002. İlk baskısı 1994.

editörü de *Olaylarla Türk Dış Politikası* kitabını okuyarak yetişmiş hocalar tarafından kaleme alındığını belirttiği bu kitabın yazılmasının nedeni olarak artık *Olaylarla Türk Dış Politikası* kitabının yetersiz kalmasını göstermektedir. Ayrıca yeni kitapta yazara göre konu değil konuya göre yazar seçildiği belirtiliyor. Kültür Bakanlığı tarafından sağlanan fonla yaklaşık üç yıllık bir çalışma sonrasında yayınlanan bu kitapta editoryal anlamda daha fazla bir çabanın sözkonusu olduğu muhakkak. İki ciltten oluşan bu kitapta sadece olaylar kronolojik olarak anlatılmakla kalınmıyor, aynı zamanda kutular ve tablolar yardımıyla metinde geçenlerin anlaşılmasına yardımcı olacak bilgiler de veriliyor. Bunun yanında metin, okumayı kolaylaştırmak üzere, ele alınan döneme ait karikatürlerle de zenginleştirilmiştir.

Bu kitabı yukarıda bahsettiğimiz diğer iki kitapla karşılaştırdığımız zaman girişte teorik yaklaşımın daha fazla verildiğini görebiliriz. Bu kısımda hem kitapta uygulanan metotla ilgili açıklamalar, hem de Türk dış politikasının altyapısı ile ilgili bölümler vardır. Kitabın ele aldığı dönem 1918-1980 ve 1980-2001 şeklinde ikiye ayrılmış, alt başlıklar halinde inceleme yapılırken de önce ele alınan dönemin genel bir değerlendirmesi verilmiş, daha sonra ise o dönemde Türkiye'nin yakın çevresindeki bölgelerle ve uluslararası örgütlerle ilişkileri incelenmiştir. Her bir dönem anlatılırken o dönemde dış politikanın yapılmasında rol almış Cumhurbaşkanı, Başbakan, Dışişleri Bakanı ve Dışişleri Müsteşarının isimleri ve görev yaptıkları sürenin tablo halinde verilmesi oldukça yararlı olabilecek bir katkıdır. Çünkü dış politikanın yapımında kişisel faktörlerin etkisi yadsınamaz ve bu şekilde politikaların belirlenmesinde rol oynayan kişilerin etkisi de okuyucunun dikkatine sunulmuş olmaktadır. Bu kitabı diğer iki kitaptan ayıran bir diğer özellik ise ekonomik unsurların analizlerde daha fazla ele alınmış olmasıdır.

Ders kitabı olma niteliği taşıyan diğer bir çalışma ise Kamuran Gürün'ün *Dış İlişkiler ve Türk Politikası* adlı kitabıdır.⁴ Yazar bu kitabı Ankara Üniversitesi'nde ders vermeye başladıktan sonra yazmaya karar vermişti. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türk dış politikasını ilgilendiren gelişmeleri ele aldığı dönemde kitapta bu dönemin ilk yıllarında Türk-Rus ilişkilerinin Türk dış politikasında belirleyici unsur olduğu vurgulanmaktadır. Ama özellikle 1950'lerden sonra Kıbrıs konusunda yaşanan gelişmeler ve Yunanistan'la ilişkiler anlatılmıştır. Soğuk Savaş mantığının oldukça ciddi bir şekilde hissedildiği kitapta olaylar kronolojik bir anlatımla ele alınmıştır. Yazarın diplomat kökenli olması ve bir dönem Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreterliği yapmış olması olaylara derinlemesine vâkıf olma imkânı verilmek-

⁴ Kamuran Gürün, *Dış İlişkiler ve Türk Politikası*, Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, 1983.

tedir. Kitabın anlatımında diplomatik metinlerin, görüşmelerin ve alıntılarının yapılması yazarın bu kaynaklara ulaşabilmesinin bir sonucu olup anlatılan dönemin gelişmelerini ortaya koymada oldukça faydalı bir yöntem olarak dikkat çekmektedir.

Türk Dış Politikasını geniş bir perspektifle ele alan diğer bir kitap ise William Hale'in *Turkish Foreign Policy 1774-2000* adlı kitabıdır.⁵ Bu kitapta yazar Osmanlı döneminden itibaren gelişmeleri ele alarak sürekliliğe dikkat çekmektedir. Ama daha çok 1945 sonrası dönemin ayrıntılı olarak ele alındığı kitap detaylı bir şekilde Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkaslar gibi Türkiye'yi yakından ilgilendiren bölgelerdeki gelişmelerin Türk dış politikası için anlamını incelemeye çalışıyor. Hale analizinde Türkiye'yi, sahip olduğu kapasiteler açısından orta büyüklükteki bir devlet olarak ele alıyor ve 200 yıllık bir süreç içerisinde nasıl hareket ettiğini analiz etmeye çalışıyor. Bu analizinde Türkiye'nin orta büyüklükteki devlet tanımına ne kadar uygun hareket ettiğini de sorguluyor.

Bu kitaplar dışında 1945 sonrası Türk dış politikasındaki gelişmeleri ele alan ve daha çok belirli bir konu veya döneme hasredilmiş kitaplardan da bazı örnekler verilebilir. Bunlardan biri de editörlüğünü Kemal Karpat'ın yaptığı *Turkish Foreign Policy in Transition 1950-1974* adlı kitaptır.⁶ Kitapta Türk dış politikasının İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşamaya başladığı dönüşüm ele alınıyor ve özellikle de 1960 sonrasında NATO içerisinde kalarak Sovyetler Birliği ve Bağlantısızlar Hareketi ile ilişkilerini iyileştirmesi inceleniyor. Bu dönemde Türkiye'nin dış siyasetinde önemli konular olan Kıbrıs, ABD ve NATO ülkeleri ile ilişkiler, Sovyetler Birliği ile ilişkilerin gelişimi, Arap-İsrail Savaşları ve dış yardımlar yer buluyor. Kitabın sonunda 1950-1974 arası dönemi incelemek isteyenler için bir bibliyografyanın verilmesi bu kitabın okuyucuları için önemli bir katkı sağlıyor. Bu dönemi ele alan diğer bir çalışma da Abdülhâhat Akşin'in çalışmasıdır.⁷ Akşin'in çalışmasının birinci bölümünde 1945 sonrasında Türk dış politikasını etkileyen temel faktörler ele alınıyor ve genel bir değerlendirme sunuluyor. İkinci bölümde ise Ortadoğu sorunları ve bunların Türkiye'ye etkileri üzerinde duruluyor. Bu çerçevede Arap milliyetçiliği, Filistin Sorunu, petrol ile ilgili gelişmeler ve Bağdat Paketi incelenen alt başlıklar olarak dikkat çekiyor.

5 William Hale, *Turkish Foreign Policy 1774-2000*, London, Frank Cass, 2000.

6 Kemal Karpat (der.), *Turkish Foreign Policy in Transition 1950-1974*, Leiden: E.J. Brill, 1975.

7 Abdülhâhat Akşin, *Türkiye'nin 1945'ten Sonraki Dış Politika Gelişmeleri, Ortadoğu Meseleleri*, İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1959. Bu kitabın yanında Ömer Kürkçüoğlu'nun kitabı da aynı dönemi ele alan diğer önemli bir kaynaktır: Ömer Kürkçüoğlu, *Türkiye'nin Arap Ortadoğusu'na Karşı Politikası 1945-1970*, Ankara: Sevinç Matbaası, 1972. Yine aynı dönemi ele alan İngilizce bir kaynak ise şudur: Ferenc A. Vali, *Bridge Across the Bosphorus: The Foreign Policy of Turkey*, Baltimore: The Johns Hopkins Press, 1971.

Türkiye'nin 1960'lardan itibaren Ortadoğu ve Arap dünyası ile artan ilişkilerinin ele alındığı diğer bir eser ise Oya Akgönenç'in doktora tezidir.⁸ Bu çalışmada da Türk dış politikasını şekillendiren temel faktörler, Cumhuriyetin kurulmasından bu yana meydana gelen önemli olaylar ve 1960'tan sonra Araplarla Türkiye'nin artan ilişkisi, Türkiye'nin yine aynı dönemde dış politikasını meşgul eden Kıbrıs, Sovyetler Birliği gibi konular arasındaki bağlantılarla beraber ele alınmaktadır.

Soğuk Savaş sırasında Türkiye'nin Balkanlar'la olan ilişkilerinin ele alındığı eserlere örnek olarak da Oral Sander'in *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye 1945-1965* adlı çalışması verilebilir.⁹ Sander'in doktora tezinin kitaplaştırılmış hali olan bu çalışmada önce Balkanlar'daki o döneme ait gelişmeler ele alınmış daha sonra da Türkiye'nin bu olaylar karşısındaki politikası incelenmiştir. Doktora tezi olduğu için oldukça detaylı bir çalışma olan bu kitapta konular anlatılırken İkinci Dünya Savaşı öncesi gelişmeler de ele alınmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Balkanlar'daki gelişmelerin incelendiği bu kitapta Türk dış politikası açısından oldukça önemli bir unsur olan bölgedeki Sovyet etkisine yapılan vurgu dikkat çekiyor.

O dönemde yayınlanmış başka bir çalışma da Kıbrıs Sorununun gündeme oturması sonrasında kamuoyunun Türk dış politikası ile ilgili tartışmalara katılmaya başlamasının ele alındığı Duygu Sezer'in *Kamuoyu ve Dış Politika* adlı kitabıdır.¹⁰ Kıbrıs Sorununu Türk dış politikasında önemli bir köşe taşı niteliği taşıdığından yazının girişinde bahsetmiştik. Sezer'in doktora tezinin kitaplaştırılmış hali olan bu çalışmada, Kıbrıs konusunun Türk dış politikasının kamuoyunda tartışılır hale gelmesindeki etkisi, kamuoyunun oluşumu ve bunun siyasete yansımaları, Kıbrıs Sorununun Türk dış politikasına yansımaları ve bu dönemde Türkiye'nin çok yönlü dış politika izleme yönündeki çabaları ele alınıyor.

Kıbrıs Sorunu Türkiye ve Yunanistan arasındaki diğer sorunları da tetiklemiştir. Bunlardan birisi de Ege sorunlarıdır. Ege Denizindeki karasuları, kıta sahanlığı, FIR hattı gibi konular iki ülke arasındaki ilişkilerin çeşitli dönemlerde gerilmesine neden olmuştur. Ege'deki sorunları ele alındığı kitaplara örnek olarak Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin yayınladığı eser verilebilir.¹¹ Bu kitapta 1980'li yıllarda Ege'de ortaya çıkan so-

8 Oya Akgönenç, "A Study of Political Dynamics of Turkish Foreign Policy with Particular Reference to New Trends in Turco-Arab Relations: 1960-1975", Doktora Tezi, The American University, 1975. Türkiye'nin İslam Konferansı Örgütü'ne üye olmasının, dış politikasına etkisini ele alan bir çalışma için de Mahmut Bali Aykan'ın kitabı faydalı olabilir: M. Bali Aykan, *Turkey's Role in the Organization of the Islamic Conference: 1960-1992 The Nature of Deviation from the Kemalist Heritage*, Newyork: Vantage Press, 1994.

9 Oral Sander, *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye 1945-1965*, Ankara: Sevinç Matbaası, 1969.

10 Duygu Sezer, *Kamuoyu ve Dış Politika*, Ankara: Sevinç Matbaası, 1972.

11 *Ege'de Deniz Sorunları Semineri*, Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, 1986.

runlar üzerine düzenlenen seminerin tebliğleri biraraya getirilmiştir. Kitapta Ege'deki başlıca deniz sorunları, bunlara ilişkin Türk ve Yunan görüşleri jeolojik, hukukî ve siyasi açıdan değerlendiriliyor.

Soğuk Savaş Sonrası Dönem

Genel Kitaplar

Soğuk Savaş süresince Türk dış politikasını büyük ölçüde güvenlik endişeleri şekillendirmiştir. Ama 1964 sonrasında Kıbrıs Sorunu Türk dış politikasında önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Kıbrıs nedeniyle ABD ile yaşanan zorluklar Türkiye'yi bölgesel ilişkilerine daha fazla önem vermeye itmiştir. Bu çerçevede Ortadoğu ve diğer komşu bölgeler ile ilişkiler artmıştır. Burada Türkiye'nin ekonomik ihtiyaçlarının oynadığı rol de ihmal edilmemelidir. Kıbrıs Sorunu nedeniyle Yunanistan'la olan ilişkiler gerginleşmiştir. Daha çok bu faktörler etrafında şekillenen Türk dış politikasına ilişkin literatür de bu konulara yoğunlaşmıştır. Soğuk Savaşın sona ermesi ise, dünyadaki tüm ülkeler için olduğu gibi Türkiye için de dış politikada yenilikler getirmiştir. Sovyet tehdidi ortadan kalkmış, kutuplararası küresel rekabet, yerini bölgesel gelişmelerin etkin olduğu bir döneme bırakmıştır. Türkiye, özellikle yakın çevresinde ortaya çıkan sorunların da etkisiyle bölgesel gelişmelerle daha fazla ilgilenmeye başlamıştır. Burada Türkiye'nin kendi iç güvenliği ile ilgili kaygılar da rol oynamıştır. Ortadoğu, Balkanlar, Kafkaslar ve Avrupa Birliği ile ilgili gelişmeler Türkiye için hem yeni fırsatlar hem de yeni meydan okumalar getirmiştir. Bu gelişmelere paralel şekilde Türk dış politikası literatürü de çeşitlenmiş ve bu yeni şartları ele alan eserler yayınlanmaya başlamıştır. Bu yeni dönemde Türk dış politikası ile ilgili olarak yabancı dilde de çok çeşitli çalışmalar yayınlanmış, bunların bir kısmı Türkçe'ye çevrilmiştir. Bunların önemli bir kısmı edisyon kitaplar olarak karşımıza çıkmıştır. Yabancı kaynaklı bu yayınlar ülke içindeki akademisyen ve yazarları da harekete geçirmiş, Soğuk Savaş sonrası dönemde eskisine oranla çok daha fazla akademik eser kaleme alınmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ortaya çıkan belirsizlik çeşitli ihtimalleri gündeme getirmiş, böylece çok farklı argümanların ileri sürüldüğü kitaplar yayınlanmıştır.

Bu dönemde yayınlanmış kitaplardan Ahmet Davutoğlu'nun *Stratejik Derinlik, Türkiye'nin Uluslararası Konumu* adlı kitabı dikkat çeken eserlerden birisidir.¹² Davutoğlu'nun kitabı, Soğuk Savaş sonrasında Türkiye'nin yaşadığı dinamik konjonktürü oldukça farklı boyutlarıyla değerlendirmeye çalışıyor. Tek kişinin yazdığı oldukça hacimli bir eser olmasıyla dikkat çe-

12 Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, İstanbul: Küre Yayınları, 2001.

ken kitap, Türk dış politikasına ilişkin analizine önce konuya ilişkin teorik bir altyapı vererek başlıyor. Kitapta Türk dış politikasını etkileyen tarihî miras anlatılırken olaylar sadece kronik bir biçimde ele alınmıyor, bu mirasın bugüne etkisi de değerlendiriliyor. Kitabın diğer önemli bir katkısı dış politika gelişmelerinin değerlendirilmesini ve anlaşılmasını kolaylaştıracak teorik bilgiyi geniş bir şekilde sağlıyor olması.

Kitapta uluslararası ilişkiler ve strateji ile ilgili teorik bilgiler, günümüz Türk dış politikasının devraldığı miras ele alındıktan sonra Türkiye'nin Ortadoğu, Kafkaslar ve Balkanlar gibi yakın bölgeleriyle ve AB, İKÖ, KEİ gibi uluslararası örgütlerle olan ilişkisi inceleniyor. Bu kapsamlı çalışma, Türk dış politikasının Soğuk Savaş sonrasında alacağı şeklin anlaşılması açısından sağladığı teorik arka planla oldukça önemli bir katkı yapıyor.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Soğuk Savaş sonrası dönemde Türk dış politikasına ilişkin olarak yazılan kitaplar arasında edisyon kitaplar ağırlıktadır. Türkiye'de yayınlanan bu kitaplardan biri de Gencer Özcan ve Şule Kut'un editörlüğünü yaptıkları *En Uzun Onyıllık* adlı kitaptır.¹³ Bu kitapta Soğuk Savaşın sonra ermesiyle birlikte 1990 sonrasında Türk dış politikasında meydana gelen gelişmeler ele alınıyor. Türkiye'nin yakın bölgelerle olan ilişkileri kadar, güvenlik endişelerinin dış politikaya yansımaları ve dış politika yapımında askerî yapının artan rolü de inceleniyor. Türk dış politikası için oldukça hareketli bir dönem olan 1990'lı yıllar, bu kitapta yer alan makalelerde güncel gelişmelerin detaylı şekilde incelenmesi yoluyla ele alınıyor. Tarihî gelişmelerin analizlerde çok fazla yer almadığı ve dış politikada bu yıllarda meydana gelen gelişmelerin detaylı şekilde incelendiği bu kitap, Türkçede yakın döneme ait önemli bir başvuru kaynağı işlevi görebilir.

Bu döneme ait diğer bir derleme kitap da editörlüğünü Vojtech Mastny ve R. Craig Nation'un yaptıkları *Turkey Between East and West*'tir.¹⁴ Bu kitap tam isminden de anlaşılacağı gibi Türkiye'nin o dönemde karşı karşıya bulunduğu fırsatları ve sorunları ele alıyor. Osmanlı'nın Avrupa toprakları üzerindeki yönetiminin ele alındığı bir makaleyle başlayan kitap, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki gelişmeleri de özetleyerek Soğuk Savaş sonrası döneme yoğunlaşıyor. Soğuk Savaş sonrasında Türkiye'nin kendini yeniden tanımlaması ve dış politikasını ona göre şekillendirmesi ihtiyacının ortaya çıktığı herkesçe dile getirilen bir gerçektir. Bu eserde de bu konuya vurgu yapıldıktan sonra, sadece Batı kampının bir üyesi olmaktan çıkan

13 Gencer Özcan ve Şule Kut (der.), *En Uzun Onyıllık, Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar*, İstanbul: Buke, 2000. Bu kitabın yanında konuyla ilgili diğer bir Türkçe kaynak da yine bir derlemedir: Mustafa Türkes & İlhan Uzel, *Türkiye'nin Komşuları*, Ankara: İmge Kitabevi, 2002.

14 Vojtech Mastny ve R. Craig Nation (der.), *Turkey Between East and West, New Challenges for a Rising Regional Power*, UK: Westview Press, 1996.

Türkiye'nin yakın çevresiyle geliştirebileceği ilişkilere yönelik seçenekler ele alınıyor. Bu çerçevede kitaptaki çeşitli makalelerde Balkanlar, Orta Asya, Karadeniz Ekonomik İşbirliği, ekonomik sorunlar, demokratikleşme, AB ve Türkiye gibi konular inceleniyor.

Buna benzer bir diğer çalışma da Barry Rubin ve Kemal Kirişçi tarafından derlenen *Günümüzde Türkiye'nin Dış Politikası* adlı kitaptır.¹⁵ Orijinali 2001 yılında İngilizce olarak yayınlanan bu çalışma bir yıl sonra Türkçeye çevrilmiş. Bu kitapta Türk dış politikasının son yıllarda gitgide karmaşık ilişkiler etrafında şekillenen yapısına vurgu yapılarak günümüzde bölgesel gelişmelerin ve anlaşmaların önem kazandığının altı bir kez daha çiziliyor. Bu eserde yer alan makaleler Türkiye'nin Avrupa, Rusya, Orta Asya ve ABD'ye yönelik politikalarını ve Ortadoğu'da gittikçe artan etkinliğini anlatıyor. Soğuk Savaş sonrası dönemde ekonomi, enerji ve su gibi konuların dış politika karar alma sürecine artan etkisine dikkat çekilen kitapta Türkiye'den ve dünyanın çeşitli üniversitelerinden akademisyenlerin makaleleri yer alıyor.

Benzer konuları işleyen ama Türkiye'nin iç siyasetindeki gelişmelere de yer veren bir çalışma da *Turkey at the Crossroads* adlı derlemedir.¹⁶ Bu kitap da Türkiye ile ilgili gelişmeleri anlatırken Osmanlı arka planını vererek başlıyor ve Osmanlı Devleti'nden Türkiye'ye geçişteki devamlılıklarına vurgu yapıyor. Ayrıca kronolojik bir anlatımla tek parti ve çok partili yıllardaki gelişmeleri 1990'lı yıllara kadar anlatıyor. 1990 sonrası dış politika ile ilgili gelişmeleri ele alırken iç siyasete de değiniyor ve Susurluk ve Kürt sorunu konuları da dış politika gelişmeleri ile birlikte inceleniyor. Bunun yanında Türkiye'nin etrafının dış düşmanlarla çevrili olduğu iddiaları, Türkiye'nin Ortadoğu, Orta Asya, Kafkasya ile ilişkileri ve o dönemde artan Türkiye-İsrail ilişkileri de kitaptaki makalelerde ele alınıyor.

Doksanların Türkiye gündeminde yoğun tartışma konuları ve bunların dış politika ile bağlantılarının ele alındığı diğer bir edisyon kitap da *Dangerous Neighborhood* adını taşıyor.¹⁷ Bu kitapta da Türkiye'nin dış politika gündemini meşgul eden olaylardan bazıları olan Avrupa ile ilişkiler, güven-

15 Barry Rubin ve Kemal Kirişçi (der.), *Günümüzde Türkiye'nin Dış Politikası*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2002.

16 Dietrich Jung ve Wolfgang Piccoli (der.), *Turkey at the Crossroads, Ottoman Legacies and a Greater Middle East*, Newyork: Zed Boks, 2001.

17 Michael S. Radu (der.), *Dangerous Neighborhood, Contemporary Issues in Turkey's Foreign Relations*, Canada: Transaction Publishers, 2002. Bunun yanında Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası dış politikasında yaşanan gelişmelere ilişkin olarak ayrıca şu kitaplardan da faydalanılabilir: Graham Fuller ve Ian O. Lesser, *Turkey's New Geopolitics: From the Balkans to Western China*, Boulder: Westview Press, 1993; Alan Makovsky ve Sabri Sayarı (der.), *Changing Dynamics of Turkish Foreign Policy*, Washington DC: Washington Institute for Near East Policy Press, 2000; Philip Robins, *Turkey and the Middle East*, London: Royal Institute of International Affairs, 1991.

lik sorunları ve PKK, insan hakları tartışmaları, İsrail ve ABD ile olan ilişkiler inceleniyor. Çift kutuplu yapının dağılması ve insan hakları ihlalleri gibi konuların ulus devletlerin egemenliğini aşındırması sonrasında iç siyasi gelişmeler dış politika gündemine daha fazla oturmaya başladı. Bu anlamda Türkiye için de güvenlik sorunları ve PKK ile mücadele sırasında insan hakları ihlalleri sık sık gündeme geldi ve bunlarla ilgili konular Türk dış politikasına da yansdı. Özellikle buradaki örnekte olduğu gibi yabancı yazarların hazırladığı eserlerde bu konu daha fazla tartışılıyor.

Türkiye'nin 1990'larda yaşadığı güvenlik sorunları ve bunun dış politikaya yansımaları çeşitli yazarlar tarafından incelenen bir konudur. Güvenlik endişelerinin artması ve dış politika belirlenirken bu endişelerin öncelik kazanması askerlerin dış politika yapımında rollerinin eskisine oranla artması gerçeğini beraberinde getirmiştir. Güvenlik endişelerinin etkisi 2000'li yıllara kadar dış politikanın belirlenmesinde etkili olmuştur. Bu güvenlik endişelerinin ele alındığı bir eser de Mustafa Aydın'ın editörlüğünü yaptığı *Turkey at the Treshold of the 21st Century* adlı kitaptır.¹⁸ Ankara'da gerçekleştirilen bir konferansın tebliğlerinin toplandığı bu kitapta, Türkiye'nin küresel güvenlik açısından önemi, Türkiye'nin askerî önemi ve güvenlik sorunları ele alınan temel başlıklar olarak dikkat çekiyor. Mustafa Aydın'ın editörlüğünü Tareq Ismael ile paylaştığı diğer bir kitapta da Türk dış politikasının 21. yüzyılda alacağı muhtemel şekil tartışılıyor.¹⁹ Bu kitapta Türk dış politikasında 1980'lerde başlayan değişimin etkisiyle meydana gelen değişiklikler ele alınıyor. Türkiye için Batı'yla ilişkilerin hâlâ birinci derecede önemli olmaya devam etmesi yanında, son yıllarda Ortadoğu, Balkanlar ve Orta Asya'da Türkiye'nin artan etkisine dikkat çekilerek bu konular inceleniyor. Konuların ve makalelerin üç bölümde toplandığı kitapta önce Türk dış politikası ile ilgili genel bir değerlendirme yapılıyor, ikinci bölümde Türkiye'nin ABD ve AB gibi aktörlerle ilişkileri incelenirken son bölümde de Türkiye'nin komşuları ile ilişkileri ele alınıyor. İçinde bulunan ortamda Türkiye'nin daha aktif olarak yeni roller üstlenmesi gerektiğine vurgu yapılıyor.

Bölgesel Değerlendirmeler

Soğuk Savaş sonrası dönemi değerlendiren ve bu dönemde Türk dış politikasında meydana gelen değişiklikler sonrasında Türkiye'nin yakın çevresiyle artan ilişkilerini genel bir çerçeve içinde inceleyen bu kitapların ya-

18 Mustafa Aydın (der.), *Turkey at the Treshold of 21st Century, Global Encounters and Regional Alternatives*, Ankara: International Relations Foundation, 1998.

19 Tareq Ismael ve Mustafa Aydın (der.), *Turkey's Foreign Policy in the 21st Century, A Changing Role in World Politics*, Ashgate: Burlington, 2003.

nında, Türkiye'nin yakın çevresiyle ve küresel anlamda önemli aktörlerle olan ilişkilerini bölge veya ülke bazında tek tek inceleyen çalışmalar da vardır. Bu çalışmalardan da birkaç örnekle bahsetmek yararlı olacaktır.

Soğuk Savaş sonrasında Ortadoğu bölgesine yönelik Türk dış politikasını inceleyen eserler arasında verilebilecek bir örnek Meliha B. Altunışık'ın *Türkiye ve Ortadoğu: Tarih, Kimlik ve Güvenlik* adlı derleme kitabıdır.²⁰ Bu kitapta sadece 1990 sonrası gelişmeler ele alınıyor ve Türkiye'nin bölgeye yönelik politikasının geçmişi ile ilgili bilgi de veriliyor. 1990 sonrasında Türkiye'nin Ortadoğu'yla artan ilişkileri ve burada güvenlik sorunlarının oynadığı rol kitapta vurgulanıyor. İlişkilerin gelişiminde tarihin ve kimlik algılamalarının etkisi de bu dönem ele alınırken dikkat edilmesi gereken bir konu. Bu kitapta bu faktörlerin Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik dış politikasına etkisi ele alınıyor.

Yine aynı dönemde Ortadoğu Barış Sürecinin gündeme gelmesi dünya siyasetini etkilediği gibi, Türkiye'nin bölgeye yönelik politikasını da etkileyen bir unsur olmuştur. Bu sürecin Türk dış politikasına etkisinin incelendiği bir eser de Bülent Aras'ın *Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye* adlı kitabıdır.²¹ Bu kitap da analizini sadece Soğuk Savaş sonrası dönem ile sınırlandırmıyor. Barış Süreci ve Filistin Sorunu ile ilgili gelişmeler konusunda Türkiye'nin izlediği politika ele alınırken, Türkiye'nin Ortadoğu politikasının yıllar içerisinde geçirdiği değişim de inceleniyor. Filistin Sorunu, Türkiye'nin Ortadoğu'da 1990 sonrasında daha aktif bir politika güttüğü konulardan biridir. Kitapta Türk dış politikasının temel özellikleri ve genel eğiliminin verilmesinin yanında, Ortadoğu'da meydana gelen olayların bu genel çizgide yol açtığı değişiklikler de inceleniyor. Örneğin Türkiye'nin 1967 ve 1973 Savaşlarındaki tutumu ele alınıyor ve Kıbrıs Sorunu sonrasında bölge ülkeleriyle olan ilişkilerini geliştirmeye çalışmasına dikkat çekiliyor. Bu anlamda Filistin Sorunu üzerinden Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik politikasının genel bir özetinin verilmesi ve Soğuk Savaş sonrasında meydana gelen değişmelerin etkisinin incelenmesi, okuyucuya konuyla ilgili bir alt yapı sağlamaktadır.

Ortadoğu gibi Balkanlar da Soğuk Savaş sonrasında önemli gelişmelere sahne oldu ve Türkiye'nin Balkanlar'da bu dönemde meydana gelen olaylarla ilgili politikası 1990 sonrasında yayınlanan eserlerde incelendi. Önceki sayfalarda adı geçen edisyon kitapların çoğu Balkanlar'daki gelişmeler karşısında Türkiye'nin yaklaşımını inceleyen makaleler içeriyor. Bunların

20 Meliha B. Altunışık (der.), *Türkiye ve Ortadoğu: Tarih, Kimlik ve Güvenlik*, İstanbul: Boyut, 1999.

21 Bülent Aras, *Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1997.

yanında Marmara Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nün düzenlediği konferans sonrasında çıkartılan *Balkans, A Mirror of New International Order* adlı kitap da okuyucuya önemli katkılar sağlayabilecek oldukça farklı yaklaşımları içeren bir eser.²² Soğuk Savaşın sona ermesi sonrasındaki geçiş dönemimde ortaya çıkan sorunlar ve bu sorunların Türkiye'ye etkisini inceleyen bir konferansın tebliğlerinin toplandığı bu kitap, tarihî perspektif ışığında 1990'larda meydana gelen olayların değerlendirilmesi ile başlıyor. Özellikle Osmanlı mirası bölge ile ilgili tartışmalarda o dönem sıklıkla vurgu yapılan bir konu idi. Çok farklı ülkelerden akademisyenlerin makalelerinin yer aldığı eserde bölgedeki sorun alanları ve bölge içi ve dışı aktörlerin bunlarla ilgili politikaları inceleniyor.

Bu dönemde Türkiye'nin Yunanistan ile sorunları da Balkan politikasını etkileyen faktörlerden biridir. Özellikle 1998'e kadar iki ülke arasındaki sorunlar Balkanlar'da yaşanan rekabetle de ilişkilidir. Ama iki ülke arasında uzun süredir devam bazı sorunların varlığını da unutmamak lazımdır. İki ülke ilişkilerini etkileyen faktörlerden birisi Batı Trakya'daki Müslüman Türk azınlıkla ilgili sorundur. Baskın Oran bu sorunun Türk-Yunan ilişkilerine yansımalarını ele alan kitabında sorunun kökeniyle ilgili tarihî arka planı verdikten sonra bu sorunu azınlıkların korunması ile ilgili genel çerçevenin içine oturtuyor.²³ Bu azınlığın statüsünün belirlendiği anlaşmalardan alıntılar yapılarak sorunun hukukî temeli anlatıldıktan sonra Yunanistan'ın bölgeye yönelik uygulamaları ekonomik, siyasî ve sosyal açılarından ele alınıyor. Konuyla ilgili olarak nesnel bir yaklaşım izleyen kitap, bu sorunla ilgili ayrıntılı bilgi edinmek isteyenler için faydalı olacaktır.

Bu konu dışında Türk-Yunan ilişkilerini etkileyen başka faktörler de Fuat Aksu tarafından ele alınmıştır.²⁴ Bu kitapta Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunlarda önemli noktalar olan azınlıklar, Ege sorunları ve Kıbrıs gibi konuların etkisi ele alınıyor. Bunun yanında NATO, AB ve KEİ gibi uluslararası örgütlerde yaşanan sorunlar da bu kapsamda önemli unsurlar olarak analiz içinde yerlerini almışlar. Aynı şekilde iç ve dış politika arasındaki ilişki de iki ülke arasındaki sorunları etkileyen başka bir konu olarak kitapta incelenen başlıklardan birisini teşkil ediyor.

İki ülke ilişkilerindeki bu sorunlar çeşitli dönemlerde sıcak çatışma ihtimalini oldukça artırmıştır. Bu dönemlerde devreye giren büyük güçler, sıcak çatışmanın önlenmesinde rol oynamıştır. Büyük güçlerin bu rolünü de

22 Günay Göksu Özdoğan ve Kemali Saybaşılı (der.), *Balkans, A Mirror of New International Order*, İstanbul: Eren, 1995.

23 Baskın Oran, *Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1992.

24 Fuat Aksu, *Türk-Yunan İlişkileri, İlişkilerin Yönelimini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir İnceleme*, Ankara: Ankara Üniversitesi, 2001.

Faruk Sönmezoğlu *Türkiye-Yunanistan İlişkileri ve Büyük Güçler* adlı kitabında incelemiştir.²⁵ Bu eserde kronolojik bir anlatım içerisinde iki ülke arasındaki sorunlar 1945'ten 2000'e kadar inceleniyor. Bu çerçevede önce sorunlar ele alınıyor, daha sonra büyük güçlerin bu konudaki politikaları inceleniyor. Kıbrıs, Ege, azınlıklar ve Patrikhane gibi konular çeşitli dönemlendirmeler içerisinde ayrı ayrı detaylı bir şekilde ele alınıyor.

Türkiye'nin yakın çevresi ile olduğu kadar AB ile olan ilişkileri de Soğuk Savaş sonrasında Türk dış politikasında önemli bir faktör olagelmıştır. Özellikle Türkiye'nin 1987'de tam üyelik için başvuruda bulunması ve adaylığının 1999'da tescil edilmesi Türkiye'nin AB ile olan ilişkilerinde önemli birer dönüm noktasıdır. Türkiye-AB ilişkilerinin geçmişi insan hakları, kimlik, AB'de Yunanistan ve İspanya örnekleri, Türk-Yunan sorunları, AB-Türkiye ilişkilerinde Balkanlar faktörü ve AB'nin Akdeniz politikası ve Türkiye gibi konular Atilla Eralp'in derlediği bir kitapta ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü'ndeki akademisyenler tarafından ele alınmıştır.²⁶ Konu ile ilgili Türkçe kaynak boşluğunu doldurmak amacıyla yayınlanmış olan bu eser bu anlamda Türkçede yararlı bir kaynak işlevi görmektedir.

Türkiye-AB ilişkilerini ele alan ve daha yakın tarihteki gelişmeleri de içeren İngilizce bir kitap ise Ali Çarkoğlu ve Barry Rubin tarafından 2003 yılında derlenmiştir.²⁷ Bu derleme Türkiye'nin AB ile ilişkilerinin bir kronolojisini vererek başlıyor ve Helsinki sonrasında yaşanan gelişmeleri de ele alıyor. Bunun yanında Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası, Kıbrıs Sorunu'nun Türkiye-AB ilişkilerine etkisi, insan hakları tartışmaları, Türkiye'de AB üyeliğine yönelik muhalefet ve destek, ve Türkiye'nin karşılaması gereken ekonomik ve siyasî kriterler çeşitli makalelerde ele alınıyor.

Soğuk Savaş sonrasında dünyada tek küresel güç olarak ortaya çıkan ABD'yle Türkiye'nin ilişkileri Türk dış politikasında oldukça belirleyici bir faktör olarak dikkate alınması gereken diğer bir konudur. Türk dış politika-

25 Faruk Sönmezoğlu, *Türkiye-Yunanistan İlişkileri ve Büyük Güçler, Kıbrıs, Ege ve Diğer Sorunlar*, İstanbul: Der Yayınları, 2000. Bu konuların dışında Ege'de egemenliği devredilmemiş adalar konusu özellikle Kardak Krizi sonrasında gündeme gelmeye başlamıştır. Bu konu için Sertaç Hamdi Başeren ve Ali Kurumahmut'un, *Ege'de Egemenliği Devredilmemiş Adalar* (Ankara: Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi, 2003) adlı eserine bakılabilir. Bunun yanında iki ülke arasında imzalanan anlaşmaların metinleri için Hulusi Kılıç'ın *Cumhuriyet Döneminde Türkiye ile Yunanistan Arasında İmzalanmış İkili Anlaşmalar, Önemli Belgeler ve Bildiriler*, (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2000) adlı esere bakılabilir.

26 Atilla Eralp (der.), *Türkiye ve Avrupa, Batılılaşma, Kalkınma, Demokrasi*, Ankara: İmge Yayınevi, 1997. Türkiye-AB ilişkileri ile ilgili olarak ayrıca Şaban Çalış'ın *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri, Kimlik Arayışı, Politik Aktörler ve Değişim* (Ankara: Nobel, 2000) adlı kitabı da Türkçe bir kaynak olarak faydalı olacaktır.

27 Ali Çarkoğlu ve Barry Rubin (der.), *Turkey and the European Union, Domestic Politics, Economic Integration and International Dynamics*, London: Frank Cass, 2003.

sında ABD ile ilişkilerin oynadığı rolü incelemek için başvurulabilecek kaynaklardan biri Nasuh Uslu'nun *Türk-Amerikan İlişkileri* adlı kitabıdır.²⁸ Bu eserde iki ülke arasındaki ilişkinin teorik altyapısı ve Türk dış politikasının oluşumunu ele alan bir girişin ardından kronolojik bir anlatımla ilişkinin seyri değerlendiriliyor. Truman Doktrini'nin ilanı ile başlatılan iki ülke ilişkilerinde Küba Krizi ve 1970'lerde haşhaş sorunu gibi zorlu dönemlerin yanında 1960-1980 arasında askerî ilişkiler ve 1980 sonrası artan işbirliği ele alınıyor. Soğuk Savaş sonrası dönemde meydana gelen gelişmelerin de yer aldığı kitap konuyu oldukça geniş bir perspektiften ele alıyor.

Aynı konuyu inceleyen ama bunu Soğuk Savaş sonrasında uluslararası ilişkiler teorisinde meydana gelen değişimler çerçevesinde ele alan bir eser de Burcu Bostanoğlu'na aittir.²⁹ Bu çalışmanın ilk bölümünde uluslararası ilişkiler teorisi alanında yeni dönemde tartışılan yaklaşımlara yer veriliyor. İkinci bölümde ise bu yaklaşımların Türk-ABD ilişkilerini analiz etmede kullanılıp kullanılmayacağı tartışılıyor. İkinci bölümde ABD'nin dış politikasının genel bir özeti ve izolasyondan hegemonyaya doğru gidiş ele alınıyor. Kitapta Türk-ABD ilişkilerini belirleyen üç temel olay üzerinden bir analiz yapılıyor: Kore Savaşı, Kıbrıs Harekatı ve Sorunu, Körfez Savaşı. Teorik tartışmaları pratiğe uygulayarak bu konuda önemli bir katkıda bulunan bu kitabın, bu özelliğini bir doktora tezi olmasına borçlu olduğu söylenebilir.

Yazının en başında da belirtildiği gibi oldukça geniş bir dönemin Türk dış politikası literatürüne ait eserlerin hepsinin bu makale içerisinde ele alınması mümkün değildir. Bu literatürü toplamak için yazılmış kitapların varlığı göz önüne alınırsa bunun zorluğu biraz daha anlaşılır. Bu noktada Türk dış politikası ile ilgili araştırma yapmak isteyenlerin başvurabileceği bu türden kaynakçalardan örnek vermek yararlı olacaktır. Bunlardan biri Mustafa Aydın, Erdem Denk ve Kudret Özersay'ın hazırladığı kaynakçadır.³⁰ Bu kaynakçada önce Türk dış politikasına ait genel değerlendirmeler içeren eserlere yer verilmiş, daha sonra da Atatürk dönemi, İkinci Dünya

28 Nasuh Uslu, *Türk-Amerikan İlişkileri*, Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları, 2000. Yine aynı yazarın Kıbrıs konusunun Türk-ABD ilişkilerine etkisini ele aldığı eseri de bu konuda tamamlayıcı bir görev üstleniyor: Nasuh Uslu, *Türk-Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs*, Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları, 2000.

29 Burcu Bostanoğlu, *Türk-ABD İlişkilerinin Politikası*, Ankara: İmge Yayınevi, 1999.

30 Mustafa Aydın, Erdem Denk ve Kudret Özersay, *Türk Dış Politikası Kaynakçası (1923-2000)*, Ankara: Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2001. Yine Mustafa Aydın'ın M. Nail Alkan ile birlikte hazırladığı ve Türk dış politikası ile ilgili olarak yabancı dilde yayınlanmış eserlerin toplandığı *An Extensive Bibliography of Studies in English, German and French on Turkish Foreign Policy 1923-1997* (Ankara: Center for Strategic Research, 1997) adlı çalışma da bu konuda yabancı dilde yayınlanmış kaynakları içeriyor.

Savaşı dönemi, Soğuk Savaş ve Soğuk Savaş sonrası dönem gibi taksimlerle kronolojik olarak çeşitli çalışmaların isimleri verilmiş. Ayrıca bu dönemlendirmenin dışında özel konular başlığı altında Türk dış politikasını ilgilendiren temel konularla ilgili eserlerin isimleri sıralanmaktadır.

Bu kaynakçadan başka İsmail Soysal'ın hazırlamış olduğu kaynakça da faydalı olacaktır.³¹ Bu eserde ilk önce Türk dış politikasının Kurtuluş Savaşı'ndan bu yana 75 yıllık gelişimi genel bir çerçeve içinde ele alınıyor. Ayrıca dış politikaya ilişkin olaylar kronolojisi ve Türkiye'nin imzaladığı önemli anlaşmalar, tarihleri, yapıldıkları yerler ve bunların yürürlük durumları veriliyor. Türk dış politikasının yapımında etkili olan Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Dışişleri Bakanlarının isimlerinin verilmesi de karar alma sürecindeki kişilerin bilinmesi açısından bir fayda sağlıyor. Son olarak da dış politika çalışmalarında kullanılacak diğer kaynaklarla ilgili bilgi veriliyor. Bu kaynakça da Türk dış politikası ile ilgili araştırma yapılırken başvurulabilecek diğer bir eserdir.

Turkish Foreign Policy Literature in the post-1945 Era

Mesut ÖZCAN

Abstract

This article analyzes the books written on Turkish Foreign Policy in the post-second world war era. In this respect, books in Turkish and also in English are reviewed in this article. The aim is to provide a general view about Turkish Foreign Policy literature. Since the literature on the subject is very extensive, only basic examples of the literature will be covered. The article examines the post-1945 literature under two subheadings: Cold War era and post-Cold War era. The Cold War period represented security based and western oriented foreign policy. Although there were changes within this period, the real changes occurred with the end of Cold War. The post-Cold War period represented a diversification in Turkish Foreign Policy and Turkey's relations with its neighboring regions increased. Another classification of the literature of this period is about the subjects and methods of the literature of the period. In this classification the first group of books consists of chronological, extensive and mostly text-books. The second group of books consists of edited books mainly about Turkey's improving relations with neighboring areas.

31 İsmail Soysal, *Türk Dış Politikası İncelemeleri için Kılavuz (1919-1993)*, İstanbul: OBİV, Eren, 1993.

